

Cilt / Volume: 13, Sayı / Issue: 24, Sayfalar / Pages: 1-23

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 01.06.2022

Accepted / Kabul: 04.07.2022

PLATON VE KAUTİLYA’NIN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARINA İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Özkan GÖKCAN¹

Öz

İdeal devletin hangi niteliklere sahip olması ve nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili olarak düşünürler, filozoflar ve devlet adamları tarafından ortaya konan eserler, siyaset biliminin en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Yazıldıkları dönemin koşullarını, yazarlarının deneyim ve dünya görüşlerini doğrudan yansıtan bu eserleri, iki kategori altında değerlendirmek mümkündür. İlk kategoride yer alan eserlerde, ortaya konan ideal devlet tasarımının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine bakılmaksızın devletin nasıl olması gerektiğine ilişkin felsefi ve zaman zaman ütopyik bir yaklaşım ortaya konmuştur. İkinci kategoride yer alan eserlerde ise yaşanmış veya yaşanmakta olan devlet deneyimlerinden hareketle gerçekleşme ihtimali olan en ideal devlet tasarımı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada bu iki kategorinin kronolojik olarak birbirlerine en yakın iki örneği olan Devlet (Platon) ve Arthaşatra (Kautilya) adlı eserler, karşılıklı bir analize tabi tutularak incelenmektedir. Her iki eserde devletin kökeni, ideal devlet, ideal yönetici ve ideal yönetim biçimine ilişkin yer alan düşünceler arasındaki benzerlikler ve farklılıkların karşılaştırmalı analizi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Kautilya, Devlet, İdeal Devlet.

Jel Kodları: F59, H19, Z18.

¹Dr. Öğr Üyesi, Munzur Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: ozkangokcan@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3286-1580.

Atıf/Citation

Gökcan, Ö. (2022). Platon ve Kautilya’nın ideal devlet anlayışlarına ilişkin karşılaştırmalı bir analiz. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 1-23.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF PLATO'S AND KAUTILYA'S APPROACH OF THE IDEAL STATE

Abstract

The works put forward by thinkers, philosophers and statesmen about what qualities the ideal state should have and how it should be managed are among the most important sources of political science. It is possible to evaluate these works, which directly reflect the conditions of the period in which they were written, the experience and worldview of their authors, under two categories. In the works in the first category, a philosophical and sometimes utopian approach has been put forward regarding how the state should be, regardless of whether the ideal state design will be realized or not. In the works in the second category, the most ideal state design, which is likely to be realized, has been tried to be revealed based on the state experiences that have been or are being lived. In this study, the works named The Republic (Plato) and Arthashastra (Kautilya), which are the two closest examples of these two categories chronologically, are examined by subjecting them to a mutual analysis. The subject of the study is the comparative analysis of the similarities and differences between the ideas about the origin of the state, the ideal state, the ideal administrator and the ideal form of government in both works.

Keywords: Plato, Kautilya, The Republic, Arthashastra, Ideal State.

Jel Codes: F59, H19, Z18.

1. GİRİŞ

Toplumların egemenlik haklarını siyasi bir üst otoriteye devrettiği günden bugüne ideal devletin nasıl olması ve dizayn edilmesi gerektiği ile ilgili fikirler ve tavsiyeler sunan birçok yazılı eser ortaya çıkmıştır. Nizamülmülk (Siyasetname), Machiavelli (Prens), Aristoteles (Politika), Farabi (Erdemli Şehir), İbn-i Haldun (Mukaddime), Sun Tzu (Savaş Sanatı) gibi farklı medeniyetleri, coğrafyaları ve dünya görüşlerini temsil eden filozof, düşünür veya devlet adamlarının eserleri, kimi zaman felsefi bir tartışmanın parçası olarak ütopyik kimi zaman ise siyasi tarihin ve deneyimlerin öğrettiklerinden hareketle gerçekçi bir yaklaşımla devlet ve devlet yönetimi tasarımları çizmiştir. Günümüzde özellikle siyaset bilimi, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler disiplinleri açısından önemli birer kaynak niteliği sergilemeye devam eden bu eserler arasında Platon'un Devlet ve Kautilya'nın Arthashastra adlı eserlerinin de yer aldığını söylemek mümkündür.² Bu çalışmada söz konusu iki eser bağlamında Platon ve Kautilya'nın

---

² Kautilya'nın siyaset ve devlete ilişkin düşüncelerinin yer aldığı temel eseri Arthashastra'dır. Platon açısından bakıldığında ise durum biraz daha farklıdır. Platon'un siyaset ve devlete ilişkin düşünceleri ağırlıklı olarak "Devlet", "Devlet Adamı" ve "Yasalar" adlı üç eserinde toplanmıştır. Platon'un söz konusu eserlerinin hem birbirini tamamlar hem de çelişki gibi görünen birbirinden farklı düşünceler içeren bir nitelik sergilediğini söylemek mümkündür. Bunun muhtemel nedeni, Sicilya deneyimi ve Sokrates'in idamı gibi iki önemli olayın Platon'un siyasete ve ideal devlete ilişkin fikirleri ile yüzleşmesine neden olmasıdır (Özgün & Uluçakar, 2020, s. 2). Söz konusu üç eserde Platon'un siyaset ve devlete ilişkin fikirlerinde görülen farklılıklar başka ve daha kapsamlı bir çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir. Bu nedenle bu çalışmada Platon'un siyaset ve devlete ilişkin düşünceleri bağlamında Kautilya ile yapılacak karşılaştırma sadece Devlet adlı eser üzerinden gerçekleştirilmektedir.

ideal devlet ve yönetim ile ilgili görüşlerinde karşılaşılan benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırmalı bir analizi yapılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada analiz birimi olarak Platon'un Devlet ve Kautilya'nın Arthaşāstra adlı eserlerinin tercih edilmesinin üç temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki hem adı geçen eserlerin hem de eserleri kaleme alan Platon ve Kautilya'nın iki farklı medeniyetin, dünya görüşünün ve coğrafyanın devlet ve devlet yönetimine ilişkin yaklaşımlarını temsil ediyor olmasıdır. Atina'da doğan Platon, Antik Yunan medeniyetinin ve felsefesinin en önemli temsilcilerinden biridir. Platon'un siyaset ve felsefeye ilişkin düşünceleri bağlamında kaleme aldığı eseri Devlet, Batı merkezli siyasi düşünceler tarihinin yapı taşları arasında kabul edilmektedir. Platon'a göre ismi daha az duyulan bir isim olan Kautilya ise bugün Pakistan'ın Pencap eyaleti sınırları içerisinde bulunan Takshashila'da doğduğuna inanılan Hint kökenli düşünür ve devlet adamıdır. Batı'da isminin duyulması, eseri Arthaşāstra'nın 1915 yılında İngilizce'ye çevrilmesi ile gerçekleşen Kautilya, günümüz Hindistan topraklarında siyasal birliğin sağlandığı ilk devlet olarak kabul edilen Maurya İmparatorluğu'nun kurulmasında önemli rol oynamıştır (Küçükler, 2001, s. 6).

Çalışmada Devlet ve Arthaşāstra'nın analiz birimi olarak tercih edilmesinin ikinci nedeni, tarihsel olarak bakıldığında iki ismin birbirine yakın dönemlerde yaşamış olmasıdır. Platon M.Ö. 427-347, Kautilya ise M.Ö. 375-283 yılları arasında yaşamıştır. Birbirlerine yakın dönemlerde yaşamış olmaları, farklı coğrafyalarda farklı yönetim biçimleri altında yaşayan düşünürlerin devlete ve devlet yönetimine ilişkin düşüncelerindeki benzerlikleri ve farklılıkları anakronizme düşmeden değerlendirebilme noktasında önemli bir fırsat sunmaktadır. Üçüncü ve çalışmaya temel oluşturan neden ise Kautilya'nın Arthaşāstra, Platon'un ise Devlet adlı eserleri ile ideal devlete ilişkin iki farklı yaklaşımı temsil ediyor olmasıdır. Zira çalışmanın içeriğinde daha detaylı olarak ele alınacağı üzere Platon'un Devlet'de felsefi/ütopik, Kautilya'nın ise Arthaşāstra'da realist (gerçekçi) bir devlet kuramı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu farklılık, iki ismin düşün dünyalarının farklı coğrafyalarda, farklı siyasi, yönetsel ve kültürel koşullar altında ve farklı hayat standartlarına sahip olmalarının etkisiyle şekillenmiş olması ile doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda çalışmanın amacı, yakın tarihlerde farklı coğrafyalarda yaşamış ve farklı perspektiflere sahip iki düşünürün, siyaset bilimi disiplininin önemli çalışma alanlarından biri olan ideal devlete ilişkin literatüre nasıl bir katkı sunduklarını analiz etmektir. Bu çalışmanın özgünlüğü ilgili uluslararası literatürde Platon'u birçok düşünür (Aristoteles, Machiavelli, Farabi, Hobbes) ile karşılaştıran fazlaca çalışma olmasına rağmen Kautilya ile karşılaştıran çalışmaların sayısının bir elin parmaklarını geçmemesinden

(Dasgupta, 2008; Sil, 1985; Spengler, 1969; Ookerjee, 2010) ve özelinde Türkçe literatürde benzer hiçbir çalışmanın olmamasından ileri gelmektedir. Bu anlamda çalışma iki düşünürün ideal devlet anlayışlarına ilişkin detaylı bir karşılaştırma yaparak ilgili literatüre özgün bir katkı sunma iddiasındadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Platon ve eseri Devlet, ikinci bölümünde Kautilya ve eseri Arthaşatra hakkında genel bir bilgi verilmekte ve bu sayede karşılaştırmaya alt yapı oluşturulmaktadır. Zira iki ismin devlet ve devlet yönetimine ilişkin düşüncelerinin şekillenmesinde farklı coğrafyalarda farklı yaşam koşulları altında yaşamış olmalarının etkisi açıkça görülebilmektedir. Çalışmanın ana metnini oluşturan üçüncü bölümde ise Kautilya ve Platon'un ideal devlete ilişkin yaklaşımlarında görülen benzerlik ve farklılıklar karşılaştırılmalı bir analize tabi tutulmaktadır. Daha sonrasında çalışma genel bir değerlendirmenin sunulduğu sonuç bölümü ile sonlandırılmaktadır.

2. PLATON VE ESERİ DEVLET

Bir bütün olarak felsefe özelinde ise siyaset felsefesi tarihinin en önemli düşünürlerinden biri olduğu üzerinde görüş birliği bulunan Platon, MÖ. 427 yılında Atina'da aristokrat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinin sağladığı maddi olanaklar sayesinde birçok alanda kendini geliştirme fırsatı elde etmiş olan Platon, spordan felsefeye, edebiyattan müziğe birçok alanda iyi bir eğitim almıştır (Hegel, 1870, s. 227). Almış olduğu eğitimler, felsefeye ilişkin düşüncelerinin ve kavramsallaştırmalarının şekillenmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Sırasıyla Kartylos, Sokrates, Megaralı Eukleides ve Pythagorasçılardan felsefe eğitimi almış olmakla birlikte Sokrates ile tanışması onun hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Sokrates ile yirmili yaşlarının başında tanışan Platon, Sokrates'in ölümüne kadar (M.Ö. 399) onun öğrencisi olarak yanında olmaya devam etmiş ve bu dönemde tamamen felsefeye yoğunlaşmıştır (Cevizci, 2007, s. 271).

Platon, aristokratik bir aileden gelmesinin de etkisiyle hayatı boyunca siyasete çok yakın ilgi duymuştur. Gençlik yıllarının Yunan kent devletlerinin ve özelinde Atina'nın gerileme ve çöküş dönemine denk gelmesi, siyasete atılıp Yunan toplumunun geleceği üzerinde etkili olma arayışına yönelmesinde oldukça etkili olmuştur (Şenel, 2004, s. 140-141). M.Ö. 404 yılında Atina'da yönetime aralarında akrabalarının da bulunduğu Otuzlar Tiranlığı'nın gelmesinin ardından aktif siyasete katılma isteğini pratiğe geçirmek için uygun bir zemin yakalamıştır. Ancak söz konusu oligarşik yönetimin vatandaşlara yönelik zorbalıkları Platon'un kendini geri çekmesine neden olmuştur (Yalçınkaya, 2012, s. 92). Otuzlar Tiranlığı'nın devrilmesinin ardından demokrasi yönetiminde aktif siyasete yeniden katılmak istemiş olsa da hocası

Sokrates'in Tanrılara saygısızlık ve Atina gençliğini yoldan çıkarmak suçlamaları ile demokrasi yandaşlarınca idam edilmesi sonrasında bu düşüncesinden vazgeçmiştir (Tannenbaum & Schultz, 2007, s. 51). Bu iki olayın Platon'un oligarşi ve demokrasi yönetimine ilişkin olumsuz düşüncelerinin şekillenmesinde oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Platon'un hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri Sokrates'in M.Ö. 399'da demokrasi yandaşlarınca idam edilmesi olmuştur. Sokrates'in idamının ardından Atina'yı terk eden Platon, Megera'ya gidip Eukleides'in derslerini takip etmiş ama bir süre sonra yeniden Atina'ya dönmüştür (Ağaoğulları, 1989, s. 133-134). M.Ö. 390 yılında yeniden Atina'dan çıkan Platon'un Mısır, Güney İtalya ve Sicilya'ya yaptığı geziler düşünce dünyasında önemli etkiler bırakmıştır. Mısır'da binlerce yıllık sanat mirası ve geleneklerle karşılaşan Platon, Güney İtalya'da Pythagorasçıların öğrencisi olmuş ve kurdukları bilgiler yönetiminden, ruhun ölümsüzlüğü ve matematik ile ilgili düşüncelerinden etkilenmiştir (Şenel, 2004, s. 141). M.Ö. 387'de Sicilya'ya Sirakuza'da demokrasiyi yıkıp tiranlığını ilan eden I. Dionysios'un daveti ile giden Platon, ona filozof-kral iktidarına dayanan ideal devletini ve yönetimini anlatmış ve siyasete ilişkin düşüncelerini hayata geçirmek için fırsat yakaladığını düşünmüştür (Alsan, 1963, s. 49-50). Ancak I. Dionysios'un ne filozof olacak eğitimi almaya ne de iktidarını filozoflara bırakmaya yanaşması, Platon'un bir kez daha hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur (Eyüboğlu & Cimcoz, 2010, s. xviii).

Devlet yönetimine ilişkin düşüncelerini aktif siyasette somutlaştırma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığı ilk Sicilya gezisinin ardından Atina'ya dönen Platon, M.Ö. 387 tarihinde Akademia adlı okulunu kurmuştur (Ağaoğulları, 1989, s. 135-136). Akademia'da ileride toplumun başına geçebilecek filozof yöneticiler yetiştirmeyi amaçlayan Platon, bu amaç doğrultusunda öğrencilerine yönelik olarak felsefeden matematiğe uzanan zengin bir ders müfredatı hazırlamıştır (Yalçınkaya, 2012, s. 93). Platon Akademia'yı kurduktan sonra, I. Dionysios'un yerine tahta geçen oğlu II. Dionysios'un davetiyle devlet yönetimine ilişkin düşüncelerini anlatmak için Sirakuza'ya M.Ö. 367 ve M.Ö. 361 tarihlerinde iki defa daha gitmiştir. Ancak bu iki ziyaretten de hayal kırıklığı ile dönmüştür (Şenel, 2004, s. 142). Ömrünün son üç yılını Akademia'da ders vererek geçiren Platon, M.Ö. 347 yılında 80 yaşındayken ölmüştür.

Eserlerinin çoğunluğu diyalog formunda olan Platon'un kaç tane eser bıraktığı ve bu eserleri hangi tarihlerde yazdığı konusunda kimi tartışmalar olsa da günümüzde yaygın olarak 27 eserinin olduğu kabul edilmektedir (Yalçınkaya, 2012, s. 93). Eserleri gençlik, olgunluk ve

yaşlılık dönemi eserleri olmak üzere üçe ayrılan Platon, söz konusu eserlerin çoğunluğunda hocası Sokrates'i baş konuşmacı olarak kullanmıştır.

Platon'un eserleri arasında en çok bilinen ve okunan şüphesiz ki Devlet'tir. Platon'un olgunluk dönemi eserlerinden biri olan Devlet'in bu çalışmada kullandığımız Türkçe çevirisi 10 bölümden (kitaptan) oluşmaktadır (Platon, 2010). Sokrates ile birkaç kişi arasındaki (Polemakhos, Kephalos, Thrasymakhos, Adeimantos, Glaukon) diyaloglar üzerinden ilerleyen Devlet'in çoğunluğu ideal devlet ve yönetim konusuna ayrılmakla birlikte eserdeki asıl tema adalet, cevap aranan soru ise adaletin ne olduğudur. Platon eserde ayrıca insan psikolojisi, metafizik, ahlak, sosyal kurumlar, toplumsal sınıflar, yönetim biçimleri gibi birçok konuya da yer vermiştir (Cevizci, 2007, s. 269). Platon Devlet'te ideal devletin ve yönetimin nasıl olması gerektiği ve adalet sorunu ile ilgili düşüncelerini, diğer birçok eserinde olduğu gibi Sokrates'i baş konuşmacı yaparak ifade etmiştir. Bu nedenle aslında Platon'un düşüncelerinin ne kadarının kendisine ait olduğunu ne kadarını Sokrates'ten ödünç aldığını kestirmek oldukça zordur. Devlet'teki düşüncelerin ne kadarının Platon'a ne kadarının Sokrates'e ait olduğunu tahmin etmek zor olsa da üzerinde görüş birliği olan şey bu düşünceleri derleyen, toparlayan, düzene sokan, kaleme alan ve konuşturanın Platon olduğudur. (Eyüboğlu & Cimcoz, 2010, s. x).

3. KAUTİLYA VE ESERİ ARTHAŞASTRA

Weber'in Meslek Olarak Siyaset adlı eserinde (2006, s. 111) Machiavelli'nin Hint kökenli öncülü olarak tanıttığı Kautilya'nın yaşamının çoğu hakkında yeterli bilgi olmadığı söylenebilir. Bu nedenle Hint siyaset ve düşünce tarihi literatüründe yaşadığı döneme, hayatındaki dönüm noktalarına, mesleğine, bıraktığı eserlere ve hatta kullandığı isme ilişkin farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Tüm bu farklı düşüncelerin üzerinde uzlaşmaya vardığı temel nokta ise literatürde Çanakya veya Vishnugupta adları ile de anılan Kautilya'nın Hint düşünce ve siyasi tarihinin en önemli isimlerinden biri olduğudur. Çalışmanın devamında Kautilya ile ilgili farklı düşüncelerden üzerinde en çok görüş birliği olanlara diğer bir ifadeyle Hint siyaset ve düşünce tarihi literatüründe en genel kabul görenlere yer verilmektedir.

M.Ö. 350-M.Ö. 275 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Kautilya'nın doğum yeri kimi kaynaklarda Taxila (Pakistan'ın kuzeyi) kimi kaynaklarda ise Kerala (Güney Hindistan) olarak geçmektedir (Küçükler, 2001, s. 11). Brahmanizm'e³ inanan bir ailede dünyaya gelmesinin,

---

³ Bugünkü Hindistan'ın kuzeyinde M.Ö. 1100 ile M.S. 500 yılları arasında yaşayan ve Hinduizm'in kutsal metinleri olan Vedalardan geliştirilen bir inanç sistemidir. Hinduizm'in temelini oluşturduğuna inanılmaktadır.

onun siyasete ve yönetime ilişkin düşüncelerinin şekillenmesinde oldukça etkili olduğuna inanılmaktadır. Gençlik yıllarına dair çok az bilgi bulunan Kautilya'nın hayatındaki dönüm noktalarından biri, bugünkü Hindistan'ın kuzeyinde M.Ö. 343-M.Ö. 321 yılları arasında hüküm süren Nanda Hanedanlığı'nın krallarından Dhana-Nanda'nın yanına gitmesi olmuştur. Kautilya almış olduğu iyi eğitimin ve gözlemlerinin bir sonucu olarak ziyareti sırasında Dhana-Nanda'ya devlet yönetimi ile ilgili tavsiyelerini sunmak istemiş ancak aşağılanarak kovulmuştur (Rangarajan, 1992a, s. 17). Bu tarihten sonra Nanda Hanedanlığı'na karşı öfke beslediğine inanılan Kautilya, daha sonra Maurya Hanedanlığı'nın ilk kralı olacak olan Çandragupta'nın Nanda Hanedanlığı'nı yıkmasında tavsiyeleri ve hazırladığı taktikler ile kilit rol oynamıştır. (Rangarajan, 1992a, s. 17).

Çandragupta, Nanda Hanedanlığı'nı devirip Büyük İskender'in ardıllarının Hint coğrafyasındaki ilerlemesini durduran ve Hint yarımadasının büyük bir kısmını ilk kez tek imparatorluk altında toplayan kral olmuştur. Bunu başarmış olması, danışmanı Kautilya sayesinde (Boesche, 2003, s. 10). 137 yıl boyunca ((M.Ö. 322- M.Ö. 185) Hint yarımadasını yöneten Maurya İmparatorluğu'nun en önemli kralları olan Çandragupta, Bindusara ve Aşoka'ya danışmanlık yapan Kautilya, ekonomi, uluslararası ilişkiler ve kamu yönetimi konularında verdiği tavsiye ve geliştirdiği stratejiler sayesinde imparatorluğun hızla güçlenmesine önemli katkı sunmuştur (Boesche, 2003, s. 10-14).

Kautilya tarafından kaleme alınan birçok eser olduğu iddia edilmekle birlikte üzerinde görüş birliğine varılan üç eser Çanakyasutralar ve Arthaşāstra'dır (Küçükler, 2001, s. 11). Hint kökenli tarihçiler nezdinde M.Ö. 4. yüzyılda yazıldığı genel kabul gören Arthaşāstra, Kautilya'nın bilinen en önemli eseridir (Gautam, 2013, s. 7). İdeal devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği konusunda kral Çandragupta'ya tavsiyeler sunma amacıyla kaleme alınan Arthaşāstra, Hindistan tarihini, siyasal ve toplumsal yapısını anlamak adına oldukça değerli bir eserdir. Kamu yönetiminden uluslararası ilişkilere, ekonomiden hukuka birçok alanda somut tavsiyeler içeren Arthaşāstra'nın yazılmasındaki amacın hükümdara sahip olduğu toprakları korumanın ve yeni toprakları ele geçirmenin doğru yollarını anlatmak olduğu söylenebilir (Gökcan, 2021, s. 165).

Kautilya'nın düşüncelerinden ve eseri Arthaşāstra'nın kapsamı ve derinliğinden uzun yıllar boyunca sadece Hint tarihiyle ilgilenen ve Sanskritçe bilen akademisyen ve araştırmacılar haberdar olmuştur. Kautilya'nın dünyanın geri kalanı ile tanışması, eseri Arthaşāstra'nın ilk kez 1915 yılında R. Shamasastri tarafından İngilizce'ye çevrilmesi ile olmuştur. Bu tarihten sonra Hint coğrafyası dışında da oldukça ilgi görmeye başlayan Arthaşāstra sıklıkla Machiavelli'nin

Prens'i ile karşılaştırılan bir eser haline gelmiştir (Boesche, 2002; Gray, 2014; Prahbu, 2012; Prasad, 2017; Sihag, 2017). İlerleyen yıllarda başta Almanca ve Rusça olmak üzere diğer dillere de çevirileri yapılan Arthaşāstra, 1963 yılında R.P. Kangle tarafından 1992 tarihinde ise L.N. Rangarajan tarafından daha anlaşılır ve kapsamlı notlarla İngilizce'ye farklı şekillerde iki kere daha çevrilmiştir. Söz konusu bu çeviriler, eserin Hint dünyası dışında daha fazla tanınmasına ve ilgi görmesine yol açmıştır.

Bu makalede, Arthaşāstra'nın, Rangaraian tarafından 1992'de yapılan üçüncü çevirisinden yararlanılmıştır. İngilizce diğer iki çeviriye göre kavram kargaşasının daha aza indirildiği ve daha net anlaşılır bir dilin kullanıldığı bu çeviri on bir bölümden oluşmakta olup, bu bölümlerde Kautilya'nın cümleleriyle esere giriş, devletin temel unsurları, hükümdarın görevleri ve nitelikleri, iyi örgütlenmiş devlet, devletin maliyesi, kamu hizmetlerinin düzenlenmesi, devletin idari bölümleri, hukuk ve adalet, casusluk faaliyetleri, dış politika ve savaş konuları işlenmektedir (Kautilya, 1992). Bu kapsamdan hareketle Arthaşāstra'yı Batılı olmayan dünyada devlet yönetiminin her alanı ile ilgili bilgiler ve tavsiyeler içeren en kapsamlı eserlerden biri olarak yorumlamak mümkündür.

4. PLATON VE KAUTİLYA'NIN İDEAL DEVLET ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde Platon ve Kautilya'nın ideal devlete ilişkin düşünceleri, ideal devleti yönetecek olan yöneticinin hangi özelliklere sahip olması gerektiği ve ideal devletin hangi yönetim biçimine sahip olması gerektiği ile ilgili düşünceleri benzerlikler ve farklılıklar bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bunun öncesinde ise karşılaştırmaya temel oluşturması amacıyla iki düşünürün devletin kökenine ilişkin düşünceleri incelenmektedir.

4.1. Devletin Kökeni

Bir siyasal birlik şekli olarak devletin nasıl ortaya çıktığı ve kökenlerinin ne olduğu soruları Antik Yunan'dan bugüne insanlığın üzerine en fazla kafa yorduğu konulardan biri olagelmiştir. Bu durum, devletin kökenlerini ve insanlığın devlet örgütlenmesine geçişini açıklamaya yönelik farklı varsayımlar sunan çeşitli teorilerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Çoğunlukla ortaya çıktıkları dönemin koşulları ile doğrudan ilişkili varsayımlar ortaya koyan bu teorilerin sayısı oldukça fazla olsa da ön plana çıkanları 6 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; devletin kökenini ailede bulan aile teorisi, ilahi bir güçte bulan teolojik teori, kuvvetliler ve zayıflar arasındaki mücadelede bulan kuvvet ve mücadele teorisi, insanların

irade ve rızaları ile sözleşme yapmasında bulan sosyal sözleşme teorisi, üretim ilişkilerinde bulan ekonomik teori ve doğal/biyolojik kanunlarda bulan biyolojik (organizmacı) teoridir.

Kautilya ve Platon'un devlet kuramları karşılaştırıldığında ilk farklılaşma devletin kökenine ilişkin düşüncelerinde belirlemektedir. Platon bu çalışmanın konusunu oluşturan Devlet adlı eserinde, insanların tek başlarına kendi kendilerine yetememesi ve başkalarına ihtiyaç duyması nedeniyle bir araya gelip karşılıklı yardımlaşma ve iş bölümü temelinde birlikte hareket etmesinin sonucu olarak devletin ortaya çıktığını ifade etmiştir (Platon, 2010, s. 54-55). Bu anlamda Platon, devleti yapay veya sözleşmeyle doğmuş bir olgu olarak değil tıpkı insan organizması gibi doğal bir olgu olarak görmektedir (Yalçınkaya, 2012, s. 98). Bu düşüncesini “devlet sağlam bir bedene benzer” görüşüyle desteklemektedir (Platon, 2010, s. 169). Ona göre devlet, kendisini oluşturan farklılıkların veya kişilerin üstünde bir organizmayı ve bütünlüğü ifade etmektedir. Devletin içindeki bireylerin veya sınıfların işlevselliği ancak organizmanın yani devletin bütünlüğü ölçeğinde anlamlıdır (Yalçınkaya, 2012, s. 99). Bireylerin veya sınıfların tikel amaçları, tıpkı bir organın sağlığının bedenle ilişkisi bağlamında değer taşıması gibi ancak devletle ilişkisi içinde anlam kazanmaktadır. Platon'un devletin kökenine ilişkin bu düşünceleri, onun literatürde biyolojik ya da diğer bir ifadeyle organizmacı teorinin ilk ve en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Zira Platon'un düşüncelerinde de görüleceği gibi biyolojik devlet teorisi, devletleri onu oluşturan insanların rıza, baskı veya soyut bir varlığın etkisiyle bir araya gelerek kurdukları bir kurum olarak değil, doğal ve biyolojik yasaların sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkan, büyüyen ve ölen bir organizma olarak ele almaktadır (Gözler, 2009, s. 31).

Arthaşstra'da Kautilya'nın devletin kökeni ile ilgili düşüncelerine Platon'un Devlet'inde olduğu kadar kolay ulaşmak mümkün değildir. Bunun temel nedeni Kautilya'nın Platon'dan farklı olarak ideal devlet anlayışını ortaya koyarken felsefi tartışmaya hiç girmeden reel durum üzerine odaklanarak düşüncelerini açıklamasıdır. Bu anlamda Kautilya devletin nasıl ortaya çıktığı sorusundan çok iç ve dış tehditlerle yüzleşmeye hazır güçlü bir devletin nasıl inşa edileceği ile ilgilenmiştir. Ancak buna rağmen Arthaşstra'da Kautilya'nın devletin ortaya çıkışı ile ilgili düşüncelerini bulmak mümkündür. Zira Kautilya eserinde toplumda düzen olmadığı ve sadece orman kanunlarının hüküm sürdüğü zamanlarda düzen ve mutluluk isteyen insanların Manu'yu ilk kral yaptıklarını ve ona refahlarını koruması karşılığında yetiştirdikleri ekinlerin altında birini diğer mallarının da onda birini verdiklerini ifade etmiştir (Rangarajan, 1992c, s. 820). Bir diğer ifadeyle Kautilya, toplumların adaletsiz ve anarşik ortamdan kurtulmak için kendi akıl ve iradeleriyle egemenliklerini belirli bir anlaşma çerçevesinde bir üst otoriteye

(ilk krala) devrettiğini savunmuştur.⁴ Dolayısıyla Kautilya'nın devletlerin kökenine ilişkin açıklamalarının Platon'un organizmacı yaklaşımından farklılık gösterdiğini ve devletlerin ortaya çıkışını toplumların kendi iradeleriyle yaptıkları toplumsal bir sözleşmeye dayandırması nedeniyle sosyal sözleşme teorisinin varsayımlarıyla örtüşen yaklaşıma sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4.2. İdeal Devlet

İdeal devletin nasıl olması gerektiği konusunda birbirinden farklı tanımlar ortaya koyan düşünürleri genel itibariyle iki kategoriye ayırarak değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki ideal devlet tasarımının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini önemsemeden kusursuz devletin nasıl olması gerektiğine ilişkin felsefi bir yaklaşım ortaya koyanlardır. Genel itibariyle Antik Yunan düşüncesinde örneklerine rastladığımız bu yaklaşımın temsilcilerinden biri olan Platon, ideal devletin daha önce var olup olmadığı veya var olmasının mümkün olup olmadığına değil tasarımının ve bilgisinin ne olduğuna odaklanmaktadır (Yalçınkaya, 2012, s. 99). Diğer bir ifadeyle eksiksiz bir devlet ideali ortaya koyarak bu ideale mümkün olduğunca yakın bir devlet yapısı oluşturma arayışlarının yoğunlaşması gereken noktaları gözler önüne sermektedir (Boesche, 2003, s. 14). İkinci kategoride yer alanlar ise geçmişte yaşanmış veya bugün yaşanmakta olan reel durumun ortaya koyduğu başarıları ve başarısızlıkları, kendi bilgi ve tecrübesinden hareketle değerlendirmekte ve gelecekte mümkün olması muhtemel en ideal devlet yapılanmasının nasıl olması gerektiğine ilişkin bir çerçeve sunmaktadır. Daha ziyade Nizamülmülk (Siyasetname) ve Machiavelli (Prens) gibi devlet adamı kimliği de olan düşünürlerin yer aldığı bu kategoride yer alan önemli isimlerden biri de Kautilya'dır. Zira Kautilya eseri Arthaşāstra'da siyasal dünyanın nasıl çalıştığını analiz ederek kendi zaman ve coğrafyasında en ideal devletin nasıl mümkün kılınabileceğini oldukça ayrıntılı bir değerlendirme ile ortaya koymaktadır. Bu anlamda Kautilya, Platon gibi kusursuz değil mümkün olması muhtemel bir ideal devlet kuramı ortaya koymaktadır.

İdeal devletin nasıl olması gerektiği ile ilgili farklı tasarımlar çizen Platon ve Kautilya'nın birbirleriyle benzer fikirlerde oldukları temel konu ideal devletin sahip olması gereken temel özelliktir. Hem Platon hem de Kautilya için ideal devleti tanımlayan temel özellik veya diğer bir ifadeyle ideal devlet olmanın temel ölçütü adalettir. Çünkü her ikisi için de mutlak adaletin olduğu devlet, vatandaşların mutluluk ve refah içinde yaşadıkları ideal devlettir. Ancak ideal

---

⁴ Kautilya, devletin kökenine ilişkin bu yaklaşımı nedeniyle John Locke, Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau gibi toplum sözleşmesi kuramını savunan düşünürlerin öncüsü olarak değerlendirilebilir.

devletin cisimleşmiş hali olan adaleti sağlama noktasında Platon ve Kautilya farklı yaklaşımlara sahiptir. Nitekim Platon yukarıda da ifade edildiği gibi daha felsefi ve soyut bir adalet kavramsallaştırması yaparken Kautilya reel durum üzerinden adaletin nasıl sağlanacağına yönelik siyasal, ekonomik ve toplumsal adımları içeren ayrıntılı bir yol çizmektedir.

Platon'un Devlet adlı eserinde ideal devlet, yönetimi altında yaşayan insanların refah ve mutluluğunu sağlayan ve kişilerin değil bir bütün olarak toplumun menfaati için var olan devlettir. Bu ideal devlete ulaşmanın anahtarı, toplumun üç sınıfını oluşturan üreticiler, koruyucular ve yöneticiler arasında sağlanacak hiyerarşik ve etkin bir işbölümü ve yardımlaşmadır. Platon'a göre bu üç sınıfın ruhsal yapılanmaları, buna bağlı olarak yetenekleri ve sahip oldukları erdemler birbirinden farklıdır (Yalçınkaya, 2012, s. 100). Dolayısıyla her bir sınıfın üyesinin kendi ruhsal yapılanması, yeteneği ve erdemine bağlı olarak kendi mesleğini yapması ve kendi mesleği dışındaki işlerle ilgilenmemesi etkin bir iş bölümü ve yardımlaşmayı ortaya çıkararak ideal devlete ulaşmayı sağlayacaktır (Platon, 2010, s. 132-133). Platon'a göre kunduracının, çiftçinin, askerinin veya yöneticinin kendi işini yaptığı bir devlette dört temel erdem ortaya çıkar. Bunlar bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalettir (Platon, 2010, s. 132). Bilgelik yönetici sınıfına ait bir erdem iken yiğitlik koruyucu sınıfına ait bir erdemdir. Ölçülülük tüm sınıfların sahip olması gereken bir erdemdir çünkü bütün yurttaşlar arasında bir düzen kurmaktadır (Platon, 2010, s. 130). Dolayısıyla Platon, kendi isteklerinin ve maddi hazlarının peşlerinden koşmalarını gerekçe göstererek üreticilere özgü bir erdem tanımlamamış olsa da onlardan temel beklentisi ölçülülük erdemine sahip olmalarıdır. Yöneticinin kontrolünde ve gerekirse zor kullanmasıyla bu üç sınıfın her birinin kendi mesleklerini icra etmesi ve bunun dışına çıkmaması, toplumsal iş bölümü ve yardımlaşmayı bu idealize edilen yapıya bağlı olarak şekillendirmesi ideal devletin cisimleşmesine yol açacak olan adalet erdemi ile gerçekleşmektedir (Platon, 2010, s. 128-133). Bu nedenle Platon için bütün yurttaşların sahip olması gereken tüm erdemlerin üstünde yer tutan adalet erdeminin ideal devletin kendisi olarak da tanımlamak mümkündür.

Platon'un gerçekleşmesi oldukça zor ve bu anlamda ütöpik yanı ağır basan ideal devletinin aksine Kautilya eseri Arthaşāstra'da daha gerçekçi ve adım adım planlanan bir ideal devlet tasarımı ortaya koymuştur. Bunun en önemli nedeni, Platon'un bir filozof Kautilya'nın ise felsefe üzerine görüşleri olan tecrübeli bir devlet adamı olmasıdır (Chandrasekaran, 2006, s. 15-16). Kautilya'nın Hindistan toprakları üzerinde ilk kez siyasal birlik sağlamış, merkezi bürokrasiye sahip ve topraklarını sürekli genişleten bir imparatorluk olan Maurya İmparatorluğu'nda görev yapması, ideal devlete ilişkin düşüncelerini doğrudan etkilemiştir.

Platon gibi Kautilya'ya göre de ideal devletin temel özelliği adalettir. Ancak bu soyut değil somut bir adalet anlayışına dayanmaktadır. Adalet kavramının merkezine hükümdarı koyan Kautilya, halkına, dostuna ve düşmanına karşı adaletli olan bir hükümdarın, topraklarını dış tehlikelerden koruyabileceğini, halkının refahını sağlayabileceğini ve bu sayede ideal devleti gerçekleştirebileceğini ifade etmektedir (Kautilya, 1992). Diğer bir ifadeyle Kautilya'nın tasarımında ideal devlet adalet, güvenlik ve refah üzerine inşa edilmiştir. Kautilya'ya göre ideal devleti gerçekleştirmek için sahip olunması gereken yedi temel unsur vardır. Zeki bir kral, becerikli bakanlar, verimli ve korunabilen ülke toprakları, güçlü şehirler, değerli madenlerle dolu hazine, sadık ve tecrübeli bir ordu, güçlü ve ortak çıkarların bulunduğu bir müttefik ideal devletin temel unsurlarıdır (Kautilya, 1992, s. 199-121). Tüm bu unsurların işleyişinin nasıl sağlanacağı ile ilgili detaylı ve sistematik bir plan çizen Kautilya, ideal devlet tasarımının gerçekleşmesinin yolunun bu plana sıkı sıkıya bağlı olmaktan ve bu sayede söz konusu yedi temel unsur arasında mutlak bir uyum sağlamaktan geçtiğini savunmuştur.

4.3. İdeal Yönetici

Hem Platon hem de Kautilya çalışmaya konu olan eserlerinde ideal devleti yönetecek ideal yöneticinin kim olması ve hangi niteliklere sahip olması gerektiği ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bunun temel nedeni ideal devleti kuracak, sağlamlaştıracak ve sürdürecektir şey olarak ideal yöneticiyi görmeleridir. Her ikisine göre de ideal yönetici toplumsal adaleti sağlayacak ve koruyacak, halkının mutluluk ve güven içinde yaşamını sürdürmesinin koşullarını oluşturacak kişidir. Bu nedenle ideal yönetici belirli niteliklere sahip olmalı ve bu nitelikleri devlet yönetiminde kullanabilmelidir.

Platon'a göre ideal devleti kurulduğu ilkeler bağlamında bir arada tutabilecek, bir organizma gibi bütünlüğünü koruyabilecek bilgi ve beceriye sahip olan yönetici veya yöneticiler filozoflardır. Zira Platon, filozof dediklerimiz kral veya kral dediklerimiz -Tanrı'nın lütfu sayesinde- filozof olmadıkça, böylece aynı insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe, kesin bir kanunla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe ideal devletin kurulamayacağını ifade etmiştir (Platon, 2010, s. 182). Platon, ideal devletin yurttaşlarının hangi iş için yaratılmışsa o işi yapması gerektiğine inanmış ve bu anlamda işbölümüne ilahi bir meşruiyet sağlamıştır. Platon'a göre Tanrı yurttaşlar arasından yönetici olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır (Platon, 2010, s. 111). Bu nedenle aslında filozof kralda yönetme aklı, iradesi ve becerisi doğuştan vardır. Bunun yanı sıra filozof kralların ölçülülük, yiğitlik, tok gözlülük, adil olma, sağlam belleğe sahip olma, ruh üstünlüğü, öğrenme kolaylığı, doğruya bağlılık gibi nitelikleri de vardır (Platon, 2010, s. 193-217). Ancak bu nitelikler tek başına bir

anlam ifade etmez. Zira Platon, koruyucu sınıfının içinden çıktığını ifade ettiği filozofların sahip oldukları niteliklerin, yönetme aklının, iradesinin ve becerisinin ancak iyi bir eğitim ile birleştiğinde ideal devletin filozof kralının ortaya çıkacağını ifade etmiştir (Platon, 2010, s. 259). Bu eğitim sayesinde filozof kral olacak olan koruyucu, mülk edinme, aile kurma gibi maddi hazları, bireysel çıkarları bir kenara bırakmaktadır (Platon, 2010, s. 113). Platon'a göre geometriden beden eğitimine uzanan ve çocukluktan başlayacak olan bu eğitimden başarıyla geçenler ve başkalarını aşanlar filozof kral olmayı hak edenler olacaktır (Platon, 2010, s. 259-260).

Filozof kralın iktidara gelmesiyle birlikte öncelikle ideal olmayan devletin bozuk düzeninden ciddi bir kopuş meydana gelecektir. Filozof kral, aldığı eğitimle kazandığı ve doğasında var olan nitelikler sayesinde akla dayalı, tutkularından uzak, bireysel çıkarlarını değil toplumun çıkarlarını önceleyen bir ideal devlet oluşturma çabasına girişecektir. Platon'a göre filozof kral bu aşamada toplumsal mutluluğu ve adaleti sağlamak için tasarladığı adımları atmak için ideal olmayan devletin bozuk düzenindeki her şeyi yıkmaktan kaçınmayacak ve bunu gerekirse yalan, hile veya zorlama yöntemler kullanarak yapacaktır (Platon, 2012, s. 163). Bu anlamda Platon'un ideal devletinin ilk aşamasında bir yasasızlık hali vardır ancak bu yasasızlık halini ideal devletin yasasızlığı değil bozuk düzenden kopuşu sağlayacak geçiş aşamasının yasasızlığı olarak tanımlamak mümkündür (Yalçınkaya, 2012, s. 109). Platon'un yaklaşımı gereği ideal devlete ulaşıldıktan sonra adalet zaten ideal devletin epistemelerinden kaynaklı olarak kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu anlamda filozof krala düşen bir an önce bozuk düzeninin kurumlarını ve kültürünü ortadan kaldırıp ideal devletin yeni düzenini inşa etmektir.

Platon gibi Kautilya da eserinde ideal yöneticinin hangi niteliklere sahip olması gerektiği konusunda oldukça kapsamlı bir içerik ortaya koymuştur. Bunun temel nedeni Kautilya'nın ideal yöneticiyi ya da kendi ifadesi ile kralı devletin yedi temel unsurundan biri olarak görmesi ve bu anlamda oldukça önem vermesidir. Kautilya için ideal yönetici (kral), devletin tüm unsurlarının ve dolayısıyla aslında kendisinin cisimleşmiş halidir (Kautilya, 1992, s. 157). Tıpkı Platon gibi Kautilya da toplumun ilahi bir iradenin sonucu olarak sınıflara ayrıldığını savunmuş ve ideal kralın halkına huzuru, mutluluğu ve adaleti götürme bilgisine, iradesine ve yeteneğine sahip sınıfın içinden çıktığına inanmıştır. Kautilya'ya göre toplum Arya (Aryan) olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye bölünmüştür ve ideal kral Arya olanların bir alt sınıfı olan Kshatriyalar yani "mülkün koruyucuları" arasından gelmelidir (Rangarajan, 1992b, s. 47). Çünkü Tanrı bu sınıfı krallığın koruyucuları olarak yaratmıştır ve bu sınıftan gelenler zayıf niteliklere sahip olsalar dahi doğal bir yönetme ve itaat ettirme kapasitesine sahiptir

(Rangarajan, 1992b, s. 47). Buradan hareketle Platon gibi Kautilya'nın da ideal yöneticinin yönetimini Tanrısal bir güce dayandırdığını söylemek mümkündür. Bu Tanrısal güç, bir kralın ölümünün ardından onun yönetme iradesi, becerisi ve niteliklerine sahip oğluna tahta geçme meşruiyetini sağlayan dayanaktır. Bu nedenle Kautilya'ya göre ideal yönetici, kraliyet soyundan gelmelidir (Kautilya, 1992, s. 168).

Kautilya'ya göre ideal yönetici, tıpkı Platon'da olduğu gibi halkını adaletle yönetme ve koruma sorumluluğunu yerine getiren ve halkın mutluluğunu ve refahını kendi bireysel hazlarının önünde tutan kişidir (Kautilya, 1992, s. 141). İdeal yönetici adaletin, mutluluğun ve refahın olduğu bir devleti oluşturabilmek ve sürdürürebilmek için hem ülke içinde hem de ülke dışında kısa ve uzun dönemli çeşitli görevleri dikkatle yerine getirmek zorundadır. Kautilya, gerçekçi yaklaşımının bir yansıması olarak eserinde bu görevleri uzun ve detaylı bir şekilde listelemiştir. Bu görevlerde ideal yöneticinin en önemli yardımcıları, devletin kral dışındaki diğer altı unsurdur. Dolayısıyla bu unsurlar arasında koordinasyon oldukça önemlidir ve bu koordinasyonu sağlamak kralın öncelikli görevleri arasında yer almaktadır. Kautilya'nın eserinin tümünde işlediği üzere halk arasındaki hoşnutsuzlukları gidermek, ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, savunma tedbirleri almak, bakanları ve diğer üst düzey görevlileri atamak, kamu yönetimi ile ilgili ödül ve cezaları belirlemek, ayaklanmaların ve diğer suçların cezalarını belirlemek, yeni topraklar fethetmek ve halkı buralara yerleştirmek, dış devletlere yollanacak casusların seçimini yapmak, hangi devletlerle işbirliği hangileri ile savaş yapılacağını belirlemek ideal yöneticinin en önemli görevleri arasında yer almaktadır (Kautilya, 1992). Kautilya'nın oldukça detaylı analiz ettiği ve tavsiyeler sunduğu bu görev tanımlamalarından hareketle Arthaşāstra'da ideal yöneticiye ilişkin dönemin koşullarını göz önünde bulunduran oldukça gerçekçi bir tanımlama yapıldığını söylemek mümkündür.

Kautilya, yukarıda sayılan görevleri yerine getirecek ideal yöneticinin belirli niteliklere sahip olması gerektiğini savunmuştur. Bu nitelikler arasında soylu bir aileden gelmek, zeki ve cesur olmak, bilgi ve tecrübe sahibi yaşlılarla iyi ilişkiler kurmak, doğru ve dürüst bir insan olmak, adaletli olmak, zeki ve öğrenmeye hevesli olmak, cesur ve kararlı olmak, iyi bir hatip olmak, aç gözlü olmamak, devletin çıkarları için gerektiğinde hile ve yalana başvurabilmek gibi birçok özellik sayılabilir (Kautilya, 1992, s. 119-120). Kautilya'ya göre ideal yönetici kraliyet soyundan gelmesi nedeniyle Tanrısal bir yönetme kabiliyetine sahip olsa da sayılan özelliklerin hepsine sahip olmayabilir veya zayıf niteliklere sahip olabilir. Burada Platon gibi Kautilya da en önemli rolü eğitime vermekte ve söz konusu niteliklere sahip olmayan yöneticinin iyi bir eğitimle kendini geliştirebileceğine ve söz konusu niteliklere sahip olabileceğine inanmaktadır.

Kautilya'nın değindiği bir diğer konu ise ideal yöneticinin varislerinin eğitimidir. Varislerin ya da diğer bir ifadeyle prenslerin doğumlarından üç yıl sonra başlayan bu eğitim, askeri eğitimden bütün sanat dallarına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Kautilya, 1992, s. 119-210, 142-143). Kautilya'ya göre ideal yönetici bu eğitim sayesinde disiplinli, adaletli ve tutarlı bir yönetim sergileyebilir, düşmanları ile baş edebilir, dostları ile iyi ilişkiler kurabilir ve yeni topraklar fethederek ülke topraklarını genişletebilir. Diğer bir ifadeyle Kautilya'ya göre ideal devleti oluşturma ve sürdürme söz konusu olduğunda ideal yöneticinin aldığı eğitimle kazandığı nitelikler doğasında olan nitelikler kadar önemli rol oynamaktadır.

4.4. İdeal Yönetim Biçimi

Platon ve Kautilya'nın ideal yönetim biçiminin ne olduğuna ilişkin düşüncelerinin yaşadıkları dönemin koşullarına, buldukları toplumsal konuma ve hayatlarındaki önemli dönüm noktalarına bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür. Platon bu çalışmaya konu olan eseri Devlet'te kaç çeşit insan yaratılışı varsa o kadar da devlet biçimi olduğunu varsaymış ve bu varsayımından hareketle beş tip yönetim biçimi tanımlamıştır (Platon, 2010, s. 268). Bunlar; monarşi/aristokrasi, timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlıktır. Platon'a göre bu yönetim biçimlerinden monarşi ve aristokrasi ideal devlet veya ideale en fazla yaklaşan devlet için doğru yönetim biçimleriyken, timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık sırasıyla kötüden en kötüye doğru ideal olmayan yönetim biçimleridir.

Platon, ideal devlet için başlangıç noktasını ilkel toplum yönetimi (patriarşi) olarak almaktadır. Bir tufandan kurtulan küçük bir toplumun sade, basit ve yalın bir yaşam sürdürdüğü bu yönetim biçimi, insanların birçok sanattan habersiz olduğu, zenginlik tutkusunun olmadığı, gelenekler ve ataların sözü dışında yazılı bir hukuk kuralının bulunmadığı bir modeli tanımlamaktadır (Yalçınkaya, 2012, s. 112). Platon'un ideal yönetim biçimleri olarak tanımladığı monarşi veya aristokrasiye geçiş ilkel yönetim biçiminden olmaktadır. İkel küçük toplumun yaşadığı nüfus artışı ile büyümesi, yapısının giderek karmaşıklaşması ve buna bağlı olarak yeni durumda düzeni sağlamayı başaramayan geleneklerin yerini yazılı kanunların alması, ilkel toplum yönetiminin ortadan kalkarak yerini monarşi veya aristokrasinin almasına neden olmaktadır. Yazılı kanunların düzenleyici rolü ile geçilen yeni yönetim şeklinde yönetim tek bir kişinin elinde ise monarşi, seçkin bir grubun elinde ise aristokrasi olarak adlandırılan yönetim biçimi ortaya çıkmaktadır (Platon, 2010, s. 148).

Platon, kanuna uygun olarak işleyen monarşi ve aristokrasiyi, ideal bir devlette ideal bir yönetici tarafından uygulanacak en ideal yönetim biçimleri olarak sınıflandırmaktadır. Platon'a

göre bunun nedeni, yaratılışı gereği iyi, bilgi sever, ölçülü ve doğru insanın karşılığının aristokrasi ve monarşi yönetimlerinde olmasındandır (Platon, 2010, s. 269, 316). Monarşi veya aristokrasi yönetiminde iktidarı elinde bulunduran filozof yönetici veya yöneticilerin yaratılıştan gelen söz konusu nitelikleri, onların kişisel değil toplumsal mutluluğu önceleyen, kişisel çıkarı değil kanuna bağlı kalan bir yönetim izlemesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum Platon'a göre aristokrasi ve monarşiyi en ideal yönetim biçimleri kılmaktadır (Platon, 2010, s. 148).

Platon'a göre aristokrasi ve monarşide yaşanan bozulma ile ortadan kalkan ideal yönetim biçimi, ideal olmayan bir yönetim biçimi olan timokrasinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bilgeliği ve doğruluğu bir kenara bırakıp şans ve şöhret peşinde koşan insanın karşılığı olan timokrasi, yöneticilerin ün, onur, askeri başarı, zenginlik peşinde koştuğu, bilgeliği önemsemediği, kendi dışındakileri yok saydığı ve iktidarını şiddet üzerine kurduğu bir yönetim biçimidir (Platon, 2010, s. 272-275). Platon'a göre timokrasilerde zenginlik peşinde koşmanın bir yaşam felsefesi haline gelmesi, zamanla siyasal iktidarı ele geçirmede tek ölçütün zenginlik olduğu bir yönetim şekli olan oligarşinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Cimri, paragöz ve bilgisiz insanın yönetiminin karşılığı olan oligarşi, zenginleşen insanların iktidarı ele geçirip paralarını istedikleri gibi harcayabilmek adına kanunları çiğnemesi üzerine kurulu bir yönetim biçimidir (Platon, 2010, s. 276). Sadece zenginlerin söz sahibi olduğu ve yoksulların dışlandığı bir yönetim biçimi olan oligarşi, gelir ile iktidar arasında doğrudan bir ilişki kurması ve bununla bağlantılı olarak yoksul çoğunluğun haklarını göz ardı etmesi nedeniyle Platon'a göre ideal olmayan yönetim biçimlerinden biridir.

Oligarşilerde zenginin daha zengin yoksulun ise daha yoksul olduğu bir çarkın sürekliliği, yoksul çoğunluğun hoşnutsuzluklarını daha yüksek perdeden dile getireceği bir noktanın gelmesiyle son bulmakta ve bu noktada Platon'un demokrasi adını verdiği yönetim biçimi ortaya çıkmaktadır. Platon'a göre eşitlik ve özgürlük peşindeki insanın karşılığı olan demokrasi, görünüşte en ideal yönetim biçimi olmakla birlikte aslında en kötü ikinci yönetim biçimidir (Platon, 2010, s. 315). Bunun nedeni demokrasinin tanıdığı sınırsız özgürlüğün kanunlara karşı çıkmamanın normal olduğu, sınırsız eşitliğin ise herkesin yeteneğine, bilgisine ve sahip olduğu niteliklere bakmaksızın yönetme işine talip olduğu bir düzeni ortaya çıkarmasıdır. Bu nedenle Platon, demokrasi yönetiminin devleti özgürlük ve eşitlik adı altında kaosa, düzensizliğe ve herkesin çıkarları peşinde koştuğu bir karmaşaya sürükleyeceğini ifade etmektedir. Zengin ile fakir arasındaki çatışmanın derinleşeceği, aşırı özgürlüğün aşırı köleliğe neden olacağı bu karmaşa ortamında ortaya çıkan fırsatlardan yararlanarak halkın desteğini alan birinin tüm

yetkiyi elde etmesiyle ise Platon'ın tiranlık adını verdiği yönetim biçimi ortaya çıkmaktadır. Platon'a göre aşırı istekleri olan, zevk düşkünü ve zorba insanın yönetimi olan tiranlık, en kötü ve mutsuzluğun en yaygın olduğu yönetim biçimidir (Platon, 2010, s. 294-302). Halk üzerinde ağır vergiler ve şiddet ile kontrolünü pekiştiren, kendi güvenliği için büyük ordu kuran tiran, korkuya dayalı bir yönetim şekli yaratarak iktidarını sürdürür. Devlet adlı eserinde yönetim biçimlerinin en idealden en kötüye doğru bir öncekinde yaşanan bozulmanın sonucu olarak ortaya çıktığını ifade eden Platon, en kötü yönetim biçimi olarak yorumladığı tiranlıkta filozofun sözünün dinlemesi veya tiranın kendisinin filozof olması sonucu ideal yönetim biçimi olan filozofun yönetiminin yeniden ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir (Platon, 2010, s. 300).

Platon'un yönetim biçimlerine ilişkin düşüncelerinin şekillenmesinde hem yaptığı gözlemlerin hem de birebir yaşadığı deneyimlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Mısır, Güney İtalya ve Sicilya'ya yaptığı gezilerde farklı yönetim biçimlerini gözleme olanağı yakalayan Platon, ayrıca Otuzlar Tiranlığı'nın halka zulmünü, demokrasi yandaşlarının Sokrates'i idamını, Atina demokrasisinin Spartalılara yenilgisini, Girit ve Lakedemonya'da timokrasinin işleyişini ve Sirakuza'da demokrasiyi yıkıp tiranlığını ilan eden I. Dionysios'un yönetimini görmüş ve tüm elde ettiği bu tecrübeler ile ideal yönetim biçiminin hukuka, adalete ve bilgiye inanan filozofların yönetiminde olan monarşi veya aristokrasi olduğuna karar vermiştir.

Kautilya eseri Arthaşāstra'da Platon gibi ideal ve ideal olmayan yönetim biçimlerini sınıflandırma yoluna gitmemiş ve daha gerçekçi bir hedefe yönelerek ideal yönetim şekli olarak gördüğü monarşinin varlığının adalet ve düzen çerçevesinde nasıl inşa edilip sürdürüleceğine odaklanmıştır. Kautilya'nın yaşadığı dönemde Hint coğrafyasında cumhuriyet, oligarşi veya monarşi ile yönetilen on altı büyük devlet olduğundan bahsedilmektedir (Küçükler, 2001, s. 14). Kautilya'ya göre bu devletlerin gerek kendi içerisinde gerekse birbirleri ile yaşadığı sorunlar, M.Ö. 326'da Makedonya Kralı İskender'in Hindistan'a girerek bir bölümünü (kuzeybatısını) başarılı bir şekilde fethetmesinde etkili olmuştur (Prakash, 1993, s. 1). Kautilya'nın Hint coğrafyasında kötü yönetime ilişkin verdiği en önemli örnek bugünkü Hindistan'ın kuzeyinde M.Ö. 4. yüzyılda hüküm süren Nanda Hanedanlığı olmuştur. Nitekim eserinin hemen giriş bölümünde Arthaşāstra'yı Hint coğrafyasını Nanda krallarının kötü yönetiminden kurtarmak için yöneticiler tarafından bir silah olarak kullanılması amacıyla yazdığını ifade etmiştir (Kautilya, 1992, s. 100). Eserinde Hint coğrafyasının hem istilalar hem de bozuk yönetimlerden nasıl kurtulacağı sorusuna kendi deneyim ve bilgileri doğrultusunda

cevap veren Kautilya, her anlamda güçlü ve merkezileşmiş bir monarşinin adil, mutlu ve refah içinde bir devletin anahtarı olduğunu savunmuştur.

Arthaşāstra'da üç tip yönetim biçiminden bahsedildiğini söylemek mümkündür. Bunlar, monarşi, oligarşi ve federatif bir yönetim biçimi olarak konfederasyonlardır. Kautilya, eserinde en ideal yönetim biçimi olarak gördüğü monarşi üzerine odaklansa da oligarşiler ve konfederasyonlar üzerine de çeşitli bilgiler sunmuştur. Ancak bu bilgilerin genel itibarıyla Kautilya'nın ideal yönetim biçimi olarak gördüğü monarşi ile ilişkiler üzerinden sunulduğunu ve Platon gibi her yönetim biçiminin ayrı ayrı detaylı bir değerlendirmesinin sunulmadığını söylemek mümkündür. Kautilya'ya göre oligarşiler, şefler konseyi olarak adlandırılan ortak bir liderliğin yönetimini tanımlamaktadır (Kautilya, 1992, s. 522). Yönetim konseyini oluşturan şefler genellikle bin kişi arasından çıkmaktadır ve bunların arasında liderlik özelliğine sahip olanların sayısı daha da azdır (Kautilya, 1992, s. 135). Kautilya'ya göre oligarşi şefleri cesaret, çalışkanlık, adil olma ve bilgili olma özellikleri ile ön plana çıkan, aralarında sarsılmaz bir birliktelik olan, halk tarafından sevilen ve birbirlerine danışarak yönetme işini yürüten kişilerdir (Kautilya, 1992, s. 135, 522, 659). Bu anlamda Platon'un oligarşiye ve oligarşiyi yöneten kişilerin olumsuz özelliklerine yaptığı vurgudan farklı olarak Kautilya'da oligarşi olumlu yönlerine vurgu yapılan bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oligarşilerin iç işleyişlerinden daha çok ideal bir kralın oligarşi ile yönetilen devletleri fethetmek veya şeflerden birini yanına çekmek için ne yapması gerektiği üzerinde duran Kautilya, şeflerin birbirlerine saygısı, bağlılığı ve halktan aldıkları destek nedeniyle oligarşi ile yönetilen devletlerin düşürülmesinin oldukça zor olduğuna vurgu yapmıştır (Kautilya, 1992, s. 659).

Kautilya'nın eserinde ele aldığı bir diğer yönetim biçimi konfederasyonlardır. Kautilya konfederasyonları da tıpkı oligarşiler gibi ideal bir kralın bu yönetimlere karşı izlemesi gereken strateji üzerinden ele almış, konfederasyonların iç işleyişleri ile ilgili ayrıntılı bir bilgi sunmamıştır. Ancak buna rağmen Arthaşāstra'da konfederasyon yönetim biçimi ile neyin kastedildiği ile ilgili genel bilgiler bulmak mümkündür. Kautilya için konfederasyon, monarşi ile yönetilen farklı krallıklar arasındaki siyasal iş birliğidir (Rao, 1950, s. 53). Oligarşi aynı krallıkta yaşayan şefler arasındaki birliği ve onların yönetimini ifade ederken konfederasyonlar belirli çıkarlar doğrultusunda bir araya gelmiş farklı krallıkların birliğini tanımlamaktadır (Kautilya, 1992, s. 102). Kautilya'ya göre konfederasyonlar bir lideri olan ya da diğer bir ifadeyle birliği oluşturan krallardan birinin lider olduğu veya lideri olmayan konfederasyonlar olarak ikiye ayrılmaktadır (Kautilya, 1992, s. 656). İdeal kral, bir konfederasyonun liderinin olup olmamasına bağlı olarak kuracağı ittifak ilişkisini, yapacağı barış antlaşmasını veya

fethetme girişimini farklılaştırmaktadır. Kautilya'ya göre tıpkı oligarşiler gibi oldukça sağlam bir birlikteliğe dayanan konfederasyonlar, ancak birliği oluşturan krallıklar arasına nifak tohumları ekerek yenilgiye uğratılabilir. (Kautilya, 1992, s. 567).

Kautilya'nın Arthaşāstra'da ele aldığı ideal devletin yönetim biçimi monarşidir. Kautilya'nın eseri boyunca ortaya çıkan temel argüman, birden fazla kişinin (şeflerin, kralların) ortak yönetiminden ziyade tek bir kralın yönetiminin her zaman daha kolay ve daha başarılı olduğudur. Şefler veya krallar arasındaki işbirliğine dayanan yönetim biçimleri, işbirliğinin her an dağılması ve devletin fethedilmesi tehdidi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle Kautilya için devletin temel unsurlarını kontrolü altında tutan, adil, cesur, bilge ve halkının mutluluğunu düşünen tek bir kralın yönetimi, diğer yönetim biçimlerinden her zaman daha iyidir. Kautilya bu yaklaşımının bir sonucu olarak tavsiyelerini şefler veya krallar birliğine değil tek bir krala ya da diğer bir ifadeyle monarka sunmuştur. Ekonominin, dış politikanın, kamu yönetiminin, hukukun, iç politikanın temel aktörü kralın kendisidir. Kautilya'ya göre devletin temel unsurlarından biri olan kral, devletin diğer tüm unsurlarının cisimleşmiş halidir. Bu anlamda kralın hükümdarlığı devletin tüm unsurlarını kapsamaktadır (Kautilya, 1992, s. 141). Ancak bu durum Kautilya'nın monarşi yönetiminde kralın sınırsız bir güce ve bu gücü istediği biçimde kullanılabildiği anlamına gelmemektedir. Kautilya'ya göre ideal bir monarşi yönetiminde kral, halkının kanunlara uymasını sağlamak için kendisi de kanunlara uygun hareket etmelidir. İşlediği suçtan dolayı ceza alacak kişinin kim olduğu önem taşımamalıdır (Kautilya, 1992, s. 493). Kanunları uygulamakla yükümlü olan yargıçlar işlenen bir suçun kral tarafından belirlenen cezasını yeterli görmüyorsa müdahale edebilmeli ve değiştirebilmelidir (Rangarajan, 1992b, s. 94). Ayrıca kralın dini gerekliliklere, ahlaki ilkelere, geleneklere uymakla sorumlu olması, cezaları dini kurallara uygun olarak vermekle yükümlü olması, karar alırken ilgili bakanlarla istişare halinde olmasının gerekmesi gibi tavsiyeler de eklendiğinde Kautilya'nın ideal yönetiminde kralın mutlak ve sınırsız bir güce sahip olmadığını söylemek mümkündür.

Platon gibi Kautilya'nın da ideal yönetim biçimine ilişkin düşüncelerinin şekillenmesinde hem yaptığı gözlemlerin hem de elde ettiği deneyimlerin önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Hint coğrafyasına yayılan küçük krallıkların, oligarşi yönetimlerinin, gevşek federasyonların veya cumhuriyetlerin Makedonya Kralı İskender'e karşı koymakta başarılı olamamasının en önemli nedenini zayıf devlet yapıları ve bununla bağlantılı olarak kendi içlerinde yaşadıkları çekişmeler olarak gören Kautilya, bu nedenle Arthaşāstra'da sunduğu tavsiyeleri merkezi, güçlü ve Hint coğrafyasının tümünü kapsayan bir krallığı yaratma amacına dönük olarak şekillendirmiştir. Ancak Kautilya bu vurguyu yaparken kralın mutlak ve sınırsız

bir güce sahip olmasının devleti çökertecek en önemli nedenlerden biri olabileceğini göz ardı etmemiştir. Bu nedenle küçük krallıkların ve farklı kabilelerin yaşadığı geniş Hint coğrafyasını tek bir imparatorluk altında toplamanın ancak sınırlı da olsa yetki dağıtımını ile olabileceğini öngörmüştür. Sınır bölgelerinde, dağlık veya ormanlık alanlarda yaşayan kabilelerin şefleri ile sürekli diyalog halinde olunması ve onlar üzerinde sınırsız bir kontrol uygulanmaması gerektiğini savunan Kautilya, bu sayede merkezi ve güçlü bir krallığın oluşturulup sürdürülebileceğine inanmıştır (Kautilya, 1992). Kautilya'nın bu tavsiyelerinin uygulanması ve kralların sınırsız bir güçle donatılmaması sayesinde oldukça dağınık ve parçalı bir yapı sergileyen Hint yarımadası, Maurya İmparatorluğu çatısı altında 137 sene merkezi bir otorite ile yönetilebilmiştir (Parmar, 1987, s. 36).

5. SONUÇ

Bu çalışmada Platon ve Kautilya'nın ideal devletin nasıl ve hangi niteliklere sahip olması gerektiğine ilişkin düşünceleri ve tavsiyeleri, onların iki önemli eseri olan Arthaşāstra ve Devlet üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu incelemede her iki düşünürün devletin kökenine, ideal devlete, ideal yöneticiye ve ideal yönetim biçimine ilişkin düşünceleri ele alınmış ve ele alınan konular üzerinden benzeştikleri ve farklılaştıkları noktalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Platon'un küçük kent devletlerinin hakim olduğu Yunan coğrafyasında yaşamış olması, Kautilya'nın ise merkezi bürokrasiye sahip büyük bir imparatorluğun hakim olduğu Hint coğrafyasında uzun yıllar devlet adamlığı görevi yürütmesi, iki düşünürün ideal devlet anlayışlarına ilişkin düşünce ve tavsiyelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Her iki düşünür de yaşadıkları coğrafyalardaki farklı yönetim şekilleriyle doğrudan veya dolaylı olarak muhatap olmuş ve bu muhataplık düşüncelerinin şekillenmesi üzerinde doğrudan etkide bulunmuştur. Öte yandan Platon'un filozof, Kautilya'nın ise devlet adamı kimliğinin ön planda olması, birinin ütöpik diğzerinin ise gerçekleşme ihtimali daha yüksek bir ideal devlet anlayışı ortaya koymalarında önemli rol oynamıştır.

İdeal devlete ilişkin biri gerçekçi biri ise ütöpik yaklaşımı temsil eden Kautilya ve Plato, adalet olgusuna vurgu, ideal yöneticinin nitelikleri, en ideal yönetim biçimi gibi konularda benzer düşüncelere sahip olsa da tüm bu düşüncelerin somuta uygulanabilirliği noktasında birbirlerinden ayrılmaktadır. Platon, ideal devlete ilişkin tartışmasını felsefi bir yaklaşımla iletmesinden kaynaklı ortaya koyduğu devlet tasarımının gerçekleşip gerçekleşmeme olasılığı ile ilgilenmemiştir. Filozofların kral olduğu veya kralların filozof olduğu bir devleti, ideal devlet olarak tanımlaması bu nedenledir. Kautilya ise ideal devlet tasarımının gerçekleşebilmesi için oldukça kapsamlı, planlı ve gerçekçi bir yol çizmiş ve Maurya krallarına

danışmalık görevi yürüttüğü dönemde söz konusu yol haritasını hayata geçirmek için çaba sarf etmiştir.

Bu çalışmaya konu olan Devlet ve Arthaşstra'da sadece devlet kuramı ile ilgili değil aynı zamanda dönemin sınıfsal yapısı, hukuk, eğitim, uluslararası ilişkiler gibi birçok konuda önemli bilgiler bulmak mümkündür. Belirtmek gerekir ki Platon'un Devlet adlı eseri ilgili literatürde çokça çalışılmış olmasına rağmen, Kautilya'nın Arthaşstra'sı özellikle kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, felsefe disiplinleri içerisinde hala çalışılmaya muhtaç bir kaynak niteliğindedir. Bunun temel nedeninin söz konusu disiplinlerin Batı merkezli gelişimine paralel olarak Batılı olmayan coğrafyalarda Batılı olmayan düşünür veya devlet adamları tarafından ortaya konmuş tarihsel metinlerin uzun süre boyunca görmezden gelinmiş olması olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle dış politika, iktisat, ceza hukuku, devlet örgütlenmesi, ekonomi gibi konularda oldukça kapsamlı ve daha fazla çalışılmaya layık olan bir içerik sunan Arthaşstra'nın gerek bu çalışmada olduğu gibi diğer düşünürlerin eserleri ile karşılaştırılmasının gerekse başlı başına kendi kavramsal ve teorik çerçevesiyle çalışılmasının literatüre önemli bir katkı sunacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (1989). *Eski Yunan'da siyaset felsefesi*. V Teori Yayınları.
- Alsan, N. (1963). *Eflâtun: hayatı, sanatı ve eserleri*. Varlık Yayınları.
- Boesche, R. (2002). Moderate Machiavelli? contrasting The Prince with the Arthashastra of Kautilya. *A journal of philosophy and social theory*, (3) 2, 253-276.
- Boesche, R. (2003). Kautilya's Arthashastra on war and diplomacy in Ancient India. *The journal of military history*, (67) 1, 9-38.
- Cevizci, A. (2007). *İlkçağ felsefe tarihi*. Asa Kitabevi.
- Chandrasekaran, P. (2006). *Kautilya: politics, ethics and statecraft: MPRA paper no. 9962*. MPRA Publications.
- Dasgupta, S. (2008). *State in Plato's Republic and Kautilya's Arthashastra*. Mira Aditi Centre Publications.
- Eyüboğlu, S. & Cimcoz, M. A. (2010). Önsöz, İç. Platon. *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz). (ss. v-xix). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gautam, P. K. (2013). *One hundred years of Kautilya's Arthashastra*. Institute for Defence Studies and Analyses Publications.
- Gökcan, Ö. (2021). Arthaşstra. *Uluslararası ilişkiler*, (18) 71, 165-167.
- Gözler, K. (2009). *Devletin genel teorisi: bir genel kamu hukuku ders kitabı*. Ekin Kitabevi Yayınları.

- Gray, S. (2014). Reexamining Kautilya and Machiavelli: flexibility and the problem of legitimacy in brahmanical and secular realism. *Political theory*, (42) 6, 635-657.
- Hegel, G. W. H. (1870). The philosophy of Plato. *The journal of speculative philosophy*, (4) 3, 225-268.
- Kautilya (1992). *Arthashastra*. (Çev. L. N. Rangarajan). Penguin Books.
- Küçükler, A. (2001). *Kautilya'nın Arthashastra'sı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Ookerjee, S. (2010). *Plato and the Arthashastra: Plato's political philosophy and Indian political thought*. K.R. Cama Oriental Institute Publications.
- Özgün, C. & Uluçakar, M. (2020). Platon ile Fârâbî'nin devlet anlayışlarının günümüz siyaset perspektifinden karşılaştırılması. *International journal of economics administrative and social sciences*, (3) 1, 1-16.
- Parmar, A. (1987). *Techniques of statecraft: a study of Kautilya's Arthashastra*. Atma Ram & Sons Publications.
- Platon (2010). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Prabhu, J. A. (2012, Mart 1). Chanakya and Machiavelli - two realists in comparison. <https://swarajyamag.com/featured/chanakya-and-machiavelli-two-realists-in-comparison>.
- Prakash, A. (1993). *State and statecraft in Kautilya's Arthashastra*. Workshop in political theory and policy analysis, Indiana University.
- Prasad, S. B. (2017). Practical politics of Machiavelli and Kautilya. *International journal of political science (IJPS)*, (3) 1, 30-34.
- Rangarajan, L. N. (2018a). Introduction, İç. Kautilya, *Arthashastra*. (Çev. L. N. Rangarajan). (ss. 13-41). Penguin Books.
- Rangarajan, L. N. (2018b). The Kautilyan state and society. İç. Kautilya, *Arthashastra*. (Çev. L. N. Rangarajan). (ss. 42-98). Penguin Books.
- Rangarajan, L. N. (2018c). Appendix 14. İç. Kautilya, *Arthashastra*. (Çev. L. N. Rangarajan). (ss. 817-822). Penguin Books.
- Rao, M. V. K (1950). Guild and state in Kautilya's Arthashastra. *The Indian journal of political science*, (11) 1, 51-65.
- Sihag, B. S. (2017). Kautilya and Machiavelli on justice, prosperity and national security. *Theoretical economics letters*, (7) 3, 381-397.
- Sil, N. P. (1985). *Kautilya's Arthasāstra: a comparative study*. Academic Publishers. Spengler, J. J. (1969). Kautilya, Plato, Lord Shang: comparative political economy. *Proceedings of the American philosophical society*, (113) 6, 450-457.

-
- Şenel, A. (2004). *Siyasal düşünceler tarihi: tarihöncesinde, ilkçağda, ortaçağda ve yeniçağda toplumsal ve siyasal düşünüş*. Bilim Sanat Yayınları.
- Tannenbaum, D. & Schultz, D. (2007). *Siyasi düşünce tarihi: filozoflar ve fikirleri* (Çev. F Demirci), Adres Yayınları.
- Weber, M. (2006). *Meslek olarak siyaset*. (Çev. A. Timuçin ve M. Sert). Chiviyazıları Yayınevi.
- Yalçinkaya, A. (2012). Büyük Sokratesçi okullar ve siyaset. İç. M. A. Ağaoğulları (Ed.). *Sokrates'ten jakobenlere batı'da siyasal düşünceler* (ss. 91-125). İletişim Yayınları.